

5. ავსტრია ჰოხოა. მ. 7

№ 4

20 იანვარი 1913 წ.

ვისაც 1913 წლ. არ გამოუწერია ურნალი „კლდე“, იანვრიდან აღარ ეგზავნება.

ყოველ კვირეული საზოგადო-მკონო.

მიზრი და სალიტერატურო მუხრალი

რედაქცია ღიაა 10—3 საათ.

მისამართი: თბილისი, Габаевский пер. № 3 რედაქცია „კლდე“. დეპეშისა: თბილისი კლდე.

სარჩევი: მამულის აღწერა და დაფასება.—**ალ.** უიფშიძისა. რა შეკვრჩა ხელში?—**ა**—**ისა.** წვრილი კრედიტი.—**ს.**—**კისა.** კვირიდან—კვირამდე. თავ. 5. თუმანიშვილის „განმარტებანი“.—**რ.** გ—**ესი.** შწვავე საკითხი. — **დავით კახელისა.** ქართლ-კახეთის თავადაზნაურობა. — **შეუბოვარისა.** ხაზინა და ქართველი ხალხის მამული.—**ლოონტისა.**

გო არ იყო, სცდილობდა უსამართლობის ამოფხვრას, მაგრამ გართულებულ დღევანდელ ცხოვრებას ასეთი წესი ხარჯის გაწერისა აღარ შეეფერება. სუსტი და უძლური მაინც ხშირად იჩაგრებოდა.

1900 წლის 12 თბათვის კანონმა მოსპო საკომლო გადასახადი და მის მაგიერ დააწესა გადასახადი მამულზე.—რუსულად ამ გადასახადს სხვა და სხვა სახელი ჰქვიან. აი ეს სახელები: ა) ბეგარა—**оброчная подать.** ბეგარას იხდიან სახსო გლეხები, რომელნიც ბინადრობენ სახელმწიფო მიწებზე. ბ) სახელმწიფო საადგილ-მამულო გადასახადი—**государственный поземельный налог** და გ) საერობო გადასახადი—**земский сбор.**

მამულების აღწერა და დაფასება

თორმეტის წლის წინად ჩვენი გლეხაკობა იხდიდა საკომლო ფულს. უაზრო იყო ასეთი გადასახადი, რადგან მთავრობა გადასახადს ანგარიშობდა კომლის რაოდენობის მიხედვით. უაზრობა იმაში იხატებოდა, რომ ზოგი კომლი ღონიერი იყო, ზოგი სუსტი, ხარჯი კი ერთნაირად იწერებოდა. თვით სოფლის საზოგადოებანი ასე თუ ისე აქ-არწყლებდნენ ამ უაზრობას შემდგენის წესით. სოფლის ყრილობა მთავრობის მიერ გაწერილ ხარჯს სოფელზე ანაწილებდა თვის წევრთა ქონების კვალობაზე, ესე იგი ხალხი სარგებლობდა ლიტრა-ჩარეკის წესით. ლიტრის კაცი თუ იხდიდა, ვსთქვათ ორს თუმანს, ნახევარ ლიტრისა—10 მ., ჩარეკისა—5 მან. მართალია, ლიტრა-ჩარეკის წესი ური-

სახელმწიფო საადგილ-მამულო გადასახადი და ბეგარა ხაზინაში მიდის, ხოლო საერობო ადგილობრივ საქიროებაზე იხარჯება, მაგალითად გზების გასაყვანად, ხიდების გასაკეთებლად, სოფლად ექიმების შესანახად და სხვა.

დღემდის ამ სხვა და სხვა ხარჯების გაწერა და აკრება ცუდად არის მოწყობილი. მიზეზი ამისა ათასია. გამოიჯენა მამულებისა ბევრგან არ დასრულებულა და პატრონებმა არ იციან—ვის რამდენი მამული აქვს; ღირსება მამულისა არ არის შესწავლილი, არ არის გარკვეული—თითოეულ მამულში რამდენია სახნავი, უხმარი, საძოვარი, სავენახე, საბოსტნე და სხვა. ვიდრე ასეთი ცნობანი არ იქნება შეკრებილი, შესწავლილი და გაცხრილული, ვერავინ იტყვის, რომ ხარჯის გაწერა სამართლია-

ნია. აქი გაისმის ჩვენში კიდევ ჩივილი და წუწუნი — ორჯელ გადამხდევინეს ხარჯიო, სხვისა მამული მომაწერეს, ვენახი გაპარტახდა და მაინც ისე მახდევინებენ, თითქოს ვენახი მქონდესო, ხრიოკი და უხმარი მამული ნაფუზრად ასწერესო და სხვა ამ გვარი.

კანონიერ სახელმწიფოს ცხოვრებაში სისწორითა და სამართლით ხარჯის გაწერას დიდი მნიშვნელობა აქვს. ამის გამო დასავლეთ ევროპაში დიდი ხანია დიდძალი ხარჯი გასწიეს საადგილ-მამულო კადასტრის მოსახდენად. პრუსიამ ასეთი კადასტრი დაამთავრა 1861 წელს. კადასტრის წყალობით, ხარჯის ამკრეფ დაწესებულებამ ზედმიწევნით იცის — ვის რამდენი მამული უჭირავს, რა ღირსებისა იგი, რა შემოსავალი აქვს და სხვა. რაკი ყველა ეს იციან, ხარჯსაც კანონიერად და სამართლიანად ანაწილებენ.

ეს დიდი საქმე, შიდა რუსეთში აქვს ჩაბარებული საერთობო გამგეობას (Земская управа). დიდი შრომა დახარჯა, დიდი უნარი და მხნეობა გამოიჩინა ამ საქმის მოსაწყობად. დღეს რუსეთში მამულების აღწერა და ხარჯის გაწერა მშვენიერად არის დაყენებული. აი უპირველესი და საშვილიშვილო ღვაწლი რუსეთის ერობისა. ჩვენში, რაკი არ იქნა და ვერ ვეღირსეთ ერობას, მამულების აღწერის საქმეც ცუდად არის დაყენებული და ვიწვით გაუწელებელ ცეცხლის აღში.

საფინანსო სამინისტროს მიუქცევია ყურადღება ამ უნუგეშო მდგომარეობისათვის და სახელმწიფო სათათბიროში შეუტანია კანონის პროექტი მამულების აღწერისა ამიერ-კავკასიაში და თერგისა და ყუბანის ოლქებში. მუშაობა ნავარაუდევია ნ წელიწადს ზ მოუნდება ხარჯად სამი მილიონი მანეთი. აქედან 1.800,000 მ. დაიხარჯება საერთობო თანხიდან, ხოლო 1.200.000 მ. ხაზინიდან.

კადასტრის მოხდენა ფრიად სასარგებლო საქმეა, თუ იგი რიგიანად შეასრულეს. უკეთუ თუ ღირსეულად ვერ დაამთავრეს საქმე, მაშინ ეს სამი მილიონი ფული წყალში გადაყრილი გამოვა.

პეტერბურგიდან გვატყობინებენ, რომ ფინანსთა მინისტრი ძრიელ აჩქარებს ამ კანონის განხილვას და დამტკიცებას. მაშასადამე უნდა ვიფიქროთ, რომ ეს კანონი ამ გაზაფხულზევე დამტკიცდება და ძალაში შევა.

ალ. ყიფშიძე.

რა შეგვრჩა ხელში?

თავად ბაგრატიონის რეჟიმის აღდგენა „ბურბონთა რესტავრაციას“ მოასწავებსო. ამას ამბობდა გაზეთი, რომლის ხელმძღვანელი ოდესღაც თითონ ეტრფილებოდა ჩვენი ქვეყნის ყველა ბურბონს და რომლის პოლიტიკური პომპადურობა ჯერაც არ გათავებულა, თუმცა უკანასკნელი ბურბონი — თავადი ბაგრატიონი აღარა ზის მარშლის ტახტზედ.

ბაგრატიონი დამარცხდა. ჩვენ მასში მუდამ პატიოსან და თავდადებულ მოღვაწეს ვხედავდით და დიდი უმადურობა იქნებოდა, რომ ამ დამარცხებას ჩვენს გულში გულწრფელი სინანული არ აღედრა. მაგრამ ის გარემოება, რომ კრების უმრავლესობა მესამე პირზედ შეჩერდა, სახელდობრ თავაფხაზზედ, გვაიძულებს იმედიანათ შევყუროთ მომავალს. მართალია, კრებაზედ იყვნენ ისეთებიც, რომელთაც გუბერნიის მარშლობა თავ. პ. თუმანიშვილსაც შესთავაზეს, მაგრამ ვფიქრობთ, ეს იყო მხოლოდ ფარსი, რომელშიაც თავ. თუმანიშვილმა იმ გამოცდილ მსახიობად მოგვაჩვენა თავი, რომელსაც კარგად ესმის, თუ რამდენჯერ უნდა გამოვიდეს თავის დასაკრავად აღტაცებული საზოგადოების წინაშე. მან გადასწყვიტა, რომ ვარდებს შეიძლება ლაყე კვერცხებიც მოჰყვეს და დროზედ თავი კულისებს შეაფარა. მოკლედ — მან თვითვე უარპყო თავისი კანდიდატურა.

თავ. კ. აფხაზის კანდიდატურა წინადაც იყო წამოყენებული და მხოლოდ დეპუტატთა საკრებულოს (კნობილმა ნაბიჯმა და თვით საქმის გარემოებამ აიძულა მრავალი მისი მომხრე ისევ თავ. ბაგრატიონი წამოყენებინათ წინა. ბაგრატიონის დამარცხების შემდეგ თავ. აფხაზს მოპირდაპირე აღარავინ ჰყავდა და ლაპარაკი ლამაზ „ქესტზედ“ და ჯენტლმენობაზედ, რომელიც ვითომ პ. თუმანიშვილმა გამოიჩინა, მხოლოდ თვალების ახვევაა. ნამდვილად მოხდა ის, რაც აუცილებლად უნდა მომხდარიყო. იყო საერთო კანდიდატი, რომელმაც დაჩრდილა პ. თუმანიშვილის „ქესტიც“ და „ჯენტლმენობაც“ და ხმათა უმრავლესობა შეკრიბა. ის ფაქტი, რომ მას ხმას აძლევდა ორივე ჯგუფი, აშკარად ორივე ჯგუფის სასურველ კანდიდატად ხდის და ლაპარაკი, აგრეთვე, „ოპოზიციის“ გამარჯვებაზედ და შეტადრე იმ დროს, როცა იმ „ოპოზიციის“ ლიდერი თავ. გ.

ამირჯები „ულვოდ“ იქმნა გაშვებული, აგრეთვე მხოლოდ საკუთარ თვალების ახვევაა.

მაგრამ არის ერთი მხარე საქმისა და ეს მხარეა ზნეობრივი, რომელიც იმდენად თავად აფხაზის გამარჯვებასთან არ არის დაკავშირებული, რადგან მას არც არავინ ებრძოდა, რამდენად თავ. ბაგრატიონის დამარცხებასთან. ბაგრატიონის დამარცხებით იმდენად აზნაურობდა არ გაიმარჯვა, რამდენად თუმანიშვილმა, რადგან ექვი არ არის, რომ მარტო გუბერნიის მარშლობაზედ უარის თქმით და შეინარჩუნა მაზრის მარშლობა თავადმა თუმანიშვილმა. იყო ერთი ფაქტი, რომელიც საოცრად ააშკარავებს თავ. თუმანიშვილის ცრუ მდგომარეობას. მან იქ სცადა თავისი ბედი, საცა დიდი საფრთხე არ მოელოდა. სახელდობრ, დღევანდელი აზრების დროს, მან მოიწადინა ყუთის დადგმა და გაგება იმასა, თუ რამდენ თეთრ კენჭს მიიღებდა და სამაგიეროდ გამოიჩინა საექვო ჯენტლმენობა იქ, საცა თავდაზნაურობას მართლა შეეძლო გამოეცხადებინა მისთვის ნდობაც და უნდობლობაც.

თუ თუმანიშვილს ჭეშმარიტად სურდა გაეგო თავდაზნაურობის აზრი თავის შესახებ, მაშინ მას ნამდვილი ჯენტლმენობა უნდა გამოეჩინა და ბაგრატიონის შემდეგ ყუთი დაედგა, მაგრამ იგი ასე არ მოიქცა და ის მოსაზრება, რომლითაც მან უარპყო ასეთი ნაბიჯი—ჩვენთვის ცხადია: ექვი არ

არის, რომ იგი გაშვდებოდა და იძულებული შეიქნებოდა მაზრის მარშლობაზედაც ხელი აეღო.

მისმა ლამაზმა ქესტმა და საექვო ჯენტლმენობამ კი ის მოახდინა, რომ ეხლა ჩვენ თითონაც არ ვიცით რა შეგვრჩა ხელში? მართალია, თავ. აზნ. აირჩია გუბერნიის მარშალი, რომლის გარშემო ყველა სიამოვნებით მოიყრის თავს, მაგრამ დეპუტატთა საკრებულოს მტკიცე შემადგენელობა კი ჯერ საექვოა. ხმა დადის, რომ თითქმის ნახევარი მარშლებისა და დეპუტატებისა თავს ანებებს საკრებულოს.

ეს კი სწორედ თავ. პ. თუმანიშვილის ლამაზ ქესტის და ჯენტლმენობის ნაყოფია. დანიშნულება წარსულ კრებისა, მარტო ის კი არ იყო, რომ მარშალი აერჩია, მას უნდა გამოეთქვა თავისი აზრი კახეთის რკინის გზის შესახებ და აგრეთვე თავისი დამოკიდებულება აღენიშნა თავ. პ. თუმანიშვილისადმი. ჩვენ ველოდით, რომ მომავალი მარშალი და პ. თუმანიშვილი კრებიდან სხვა და სხვა კარებით გამოვიდოდნენ. მაგრამ ისინი გამოვიდნენ ერთის კარებიდან და იმ დროს, როცა ნაწილი ულოცავდა თავ. აფხაზს, ნაწილი ულოცავდა თავ. თუმანიშვილს.

ა—ი.

წვრილი კრედიტის დაწესებულებათა საქმის და ანგარიშის წარმოების შესასწავლი კურსების საჭიროება

თითქმის დღე არ გავა, რომ გაზეთში მოთავსებული არ იყვეს ცნობა: „ამა და ამ სოფელში იხსნება საკრედიტო ამხანაგობა“. ეს, გარეგნულად სასიამოვნო მოვლენა ექვსა ჰგვრის კაცსა. ყველას, რომელიც კი დანტერესებულია ჩვენი სოფლის ბედ-იღბლით, ძალა უნებურად ებადება კითხვები—რამდენად შეეფერება დღეს ჩვენს სოფელს საკრედიტო დაწესებულება და—მომზადებულია თუ არა ჩვენი გლეხი კოოპერატიულ კრედიტის გონივრულად გამოყენებისათვის. პირველი კითხვა თავის თავად ცხადია, რომ დღეს სოფელს საკრედიტო დაწესებულება სჭირია, ამას მოწმობს ის გარემოება, რომ თითქმის ისეთი მიყრუებული სოფელიც კი არ არის, სადაც ფულს არ ასესხებდეს ან ადგილობრივი ვა-

ჭარი და ან შეძლებულ ოჯახის რძალი არ ასარგებლებდეს თავის სათავნოს. ხოლო, რაიც შეეხება მეორე საკითხს, ე. ი. რამდენად მომზადებულია გლეხი კოოპერატიულ საკრედიტო ამხანაგობისათვის და შეუძლიან თუ არა კრედიტით საზრიანად სარგებლობა, ეს კი ექვსა ჰბადავს... ამ ამხანაგობათ ისეთივე „სარგებლობა“ არ მოუტანონ გლეხს, როგორც მოუტანა საადგილ-მამულო ბანკმა ზოგიერთ აზნაურს, რომელსაც კრედიტის მოხმარების უნარი არა ჰქონდა. მაგრამ დავანებოთ თავი ასეთს ექვიანობას. ეს ექვი ჯერ-ჯერობით უსაფუძვლოა... მაინც და მაინც, რაკინდ პესიმისტურად შევხედოთ საგანს, მაინც არ შეგვიძლიან სიამოვნებით არ აღენიშნოთ ეს მოვლენა საკრედიტო დაწესებულება გამარა-

ვლდება და აი რად: ჯერ ერთი იმიტომ, რომ თუ გამოცდილება არ გვექნება, საქმით არა ვსცდით, აბა საიდან შევიძინებთ პრაქტიკულს ცოდნას და თუ ხელზე დავიხვევთ ხალხის მოუმზადებლობას და არაფერს არ გავაკეთებთ, ეს ხომ ძველ გაცვეთილს საბუთს ეგვანება, რომელსაც ბიუროკრატია წამოგვიყენებს ხოლმე, როცა საქმე რაიმე რეფორმის შემოღებას შეეხება; მეორეც—ვსთქვათ, იმ 153 საკრედიტო კოოპერატივიდან, რომლებიც არსებობენ მთელს საქართველოში, ხალხის მოუმზადებლობით და-ხურა $\frac{2}{3}$ ბოლოს მაინც ხომ დაგვრჩება 50-მდე კოოპერატივი. ეს რიცხვი კი, ჩემის აზრით, საკმარისია, თუ მივიღებთ მხედველობაში იმ მოკლე ხანს, რომლის განმავლობაში დაიწყო ჩვენში პრაქტიკულად განხორციელება კოოპერატიულის იდეისა. რომ ასეთი მცირე შედეგი არ მოჰყვეს, ყველას საზრუნავს უნდა შეადგენდეს არსებულ კოოპერატივების ხელის შეწყობა პრაქტიკულის ცნობების მიწოდებით და რეალურის დახმარების გაწევით. უნდა დახმარება გაეწიოს იმ ორიოდ სოფლად მოქმედ პირებს, რომელთა ინიციატორობითაც იხსნება საკრედიტო კოოპერატივები. უპირველეს ყოვლისა, ამ აზრის განსახორციელებლად უნდა მოეწყოს მოკლე დროული კურსები საზოგადოთ კოოპერაციის და კერძოთ საკრედიტო ამხანაგობათა საქმის და ანგარიშის წარმოების შესასწავლად. კურსები უნდა მოეწყოს ისეთს დროს, როცა სოფლის მასწავლებელნი, რომელნიც მომეტებულ წილად არიან კოოპერატიულ იდეის გამტარებელნი სოფლად, თავისუფალნი არიან. ასეთ დროთ იმანია არდადეგები. კურსების მოწყობა უნდა ითავოს ქართულმა სასოფლო-სამეურნეო საზოგადოებაში, რომლის კოოპერატიულმა სექციამ ჯერ კიდევ გასულ წელს დაისახა მიზნად ასეთ კურსების მოწყობა. საჭიროა, რომ საკრედიტო და შემნახველ-გამსესხებელ ამხანაგობათ გამოგზავნონ კურსებზე თავიანთ გამგეობის და საბჭოს წევრები (რასაკვირველია, რუსულ-ქართულ წერა-კითხვის მცოდნენი), რომლებსაც ხსენებული ამხანაგობანი აუნაზღაურებენ გზის და ზოგიერთ ზედმეტ ხარჯებს. ეს მისცემს ხელმოკლე ჩვენს სოფლის მასწავლებლებს საშუალებას კურსებზე დასწრებისას.

კურსების პროგრამაზე შემდეგ.

ს. კ.

კვირიდან—კვირამდე

სიღნაღის თავ.-აზნაურობის გადაწყვეტილება

9 იანვარს 1913 წელს სიღნაღის მაზრის თავდაზნაურობ-ს საერთო კრებამ დაადგინა: იმ ფულიდამ, რომელიც ერგება სიღნაღის თავდაზნაურობას ახალ კანონის ძალით ნადლეების გამოსყიდვაში გადაადოს 15^{0/0} საერთო სასარგებლო საქმისათვის.

ჩვენ დარწმუნებულნი ვართ, რომ სიღნაღის თავდაზნაურობის კეთილ მაგალითს სხვა მაზრების თავდაზნაურობაც მიჰბაძავს ახლო მომავალში და კიდევ ერთხელ დაამტკიცებს, რომ ჩვენ თავ.-აზნაურობას ეროვნული სული არ გაჰქრობია.

მარშლის არჩევანი.

13 იანვარს ქართული თეატრის დარბაზში მოხდა საგუბერნიო მარშლის არჩევანი. პირველად ყუთი დაიდგა თავ. გ. ა. ბაგრატიონმა და მიიღო 135 თეთრი 152—შავი.

შემდეგ დაიდგა თავ. კ. ნ. აფხაზმა, რომელიც ამორჩეულ იქმნა ხმის დიდი უმეტესობით: მიიღო 235 თეთრი და 47—შავი.

კოკოვცევის და მაკლაკოვის თათბირი

სამინისტრო საბჭოს თავმჯდომარე კოკოვცევის და შინაგან საქმეთა ახალს მინისტრს მაკლაკოვს ჰქონიათ თათბირი მახლობელ პოლიტიკის მიმართულებაზე და იმ ცვლილებაზე, რომელიც უნდა მოხდეს შინაგან საქმეთა სამინისტროში.

მინისტრები, სხვა საკითხთა შორის შეეხნენ ეროვნულ საკითხსაც. კოკოვცევი იცავდა იმ აზრს, რომ გამწვავება ეროვნული საკითხისა სასურველი არ არის, რადგან სხვა და სხვა ეროვნებათა ერთმანეთისადმი შუღლი, მძლავრ და ჯანსაღ სახელმწიფოებრივ პოლიტიკას ეწინააღმდეგებაო, მაშინ როდესაც სახელმწიფოსა აქვს სხვა უფრო დიდ-მნიშვნელოვანი საკითხები გადასაჭრელად და რომელთა სამართლიანი გადაჭრა ჩაუყრის მტკიცე საძირკველს საერთო კეთილდღეობას.

ამბობენ, რომ შინაგან საქმეთა მინისტრი, მაკლაკოვი, სრულიად დაეთანხმა კოკოვცევის აზრს.

როგორც უკანასკნელი ამბებიდანა სჩანს, რუსეთის მთავრობა, როგორც ეტყობა, აპირებს ცო-

ტათი მაინც შეცვლას იმ უაზრო პოლიტიკისას, რომელსაც ძალად რუსიფიკაცია ჰქვია.

სახელმწიფო სათათბიროს ტრიბუნლიდანაც კი გავიგონეთ კოკოცკევის ეროვნებათა (ინოროდცების) მიმართ „ტკბილი“ სიტყვა.

რუსეთის სახელმწიფო საქმეები ისე გართულდნენ, სხვა სახელმწიფოთა მდგომარეობა და ახალი ისტორია ისე მკაფიოდ ამტკიცებს ეროვნებათა კეთილმზრუნველობით მოპყრობის საქროებას, საერთაშორისო მდგომარეობაც იძენდად მოჩრდილულია საომარი ღრუბლებით, რომ შესაძლებელია რუსეთის მთავრობის კეთილგონიერებადისაც მიეღწიოს ამ უბრალო, მარტივ და აწ ყველასაგან აღიარებულ იდეას. იქ, სადაც დავთრები ეკარგებოდათ ყველას, როცა ინოროდცებს გაახსენებდნენ, — დღეს ჩვენ გვესმის „კეთილმზრუნველობის“ სუნი; და იქნება შორს არ არის ის დროც, როცა გარემოებათა ზეგავლენით, მთავრობა უფრო საღს და გონიერ პოლიტიკას მოეკიდება... სახელმწიფოებრივი ინტერესისათვის. და იქნება, ბატონი გრედესკულის ლექციის ნებართვაც (რომელიც მოგვყავდა ჩვენი ჟურნალის მეორე №-ში) ერთი პაწია რგოლი იყვეს ახალი კურსისა.

ამნისტია

როგორც გაზეთები გადმოგვცემენ, მთავრობას განზრახული აქვს ამნისტია ბექდვით სიტყვის დამნაშავეთა და ადმინისტრატიულად დასჯილთათვის.

აჯანყება ოსმალეთში

„ბუიუქ-დეკლეთი“

ზავის საბოლოო გადასაწყვეტად ქიამილ ფაშამ მოიწვია ბუიუქ-დეკლეთი — ეროვნული კრება. ამ კრებაზედ უნდა შეემუშავებინათ ის უკანასკნელი პირობები, რომლებიც დაედებოდნენ სარჩულად მომავალ ზავს. სხვათა შორის ამ პირობებში შედიოდა აღრიანოპოლის დათმობა. თუ რამდენად იყო მომხრე ქიამილ-ფაშა ასეთ სამარცხვინო ზავისა და რამდენად ხელოვნურად იყო მოწყობილი იგი, სჩანს იქიდანაც, რომ ეს ეროვნული კრება მხოლოდ ზავის მომხრეთაგან შესდგებოდა. ქიამილ-ფაშა ყველას სათითაოდ არიგებდა, რომ მისი აზრი დაედასტურებინა კრებას. ამ კრების დამახასიათებელ თვისებად ჩაითვლება ისიც, რომ მოსამსახურენი, რომლებიც სდარა-

ჯობდნენ სადარბაზო ოთახს ყველა მუნჯი და ყრუ იყო.

სამშაბათს, პრინც საიდ-ხალიმის სასახლეში თავი მოიყარეს ახალგაზრდა ოსმალთა მეთაურებმა მაჰმად-შეფკეთ-ფაშამ, იზხაო-ფაშამ, თალაათ-ბეიმ, ჯავათ-ბეიმ და ხაკი-ფაშამ, მათ შეიმუშავეს რეზოლუცია, რომლითაც სამხედრო დიქტატურა უნდა გამოეცხადებინათ, თუ ქიამილ-ფაშა დასთმობდა აღრიანოპოლს. დიქტატორად დასახელებული იყო შეფკეთ-ფაშა. მიუხედავად ამისა, ახალგ. ოსმალემა მაინც შეატყობინეს თავისი განზრახვა და სურვილი უმაღლეს ოფიცერთა კრების მოწვევისა ქიამილ-ფაშას, მან უპასუხა, რომ აღრიანოპოლის დათმობა უთუოდ მიღებული იქნება ბუიუქ-დეკლეთისგან და თუ ახალგ. ოსმალეებს სურთ, შეუძლიან მიიღონ მონაწილეობა ამ კრებაზედ. ამაზედ ახალგაზრდა ოსმალეებმა უარი განაცხადეს, მაგრამ საქმის ვითარება რომ კარგად სცოდნოდათ, კრებაზედ პრინცი საიდ-ხალიმი გაგზავნეს.

სამშაბათ საღამოს ბუიუქ-დეკლეთმა გადასწყვიტა აღრიანოპოლის დათმობა.

ენვერ-ბეი

მრავალმა დამსწრემ და მათ შორის შეიპ-ულ-ისლამმა შეატყობინა ახ. ოსმალთა კომიტეტს, რომ ეროვნული კრება არა იყო რა, თვინიერ კომედიისა. შეიპ-ულ-ისლამმაც, რომელმაც ადრევე იცოდა, რომ კომიტეტი აჯანყებას აპირობს, განუცხადა შეფკეთ-ფაშას, რომ იგი მომხრეა სამშობლოს სირცხვილისგან ხსნისა. აჯანყების მოწყობა იკისრა ცნობილმა გმირმა ენვერ-ბეიმ და გარშემორტყმული თავისიანებით, რომლებშიაც მრავლად ერივნენ ოფიცრები და მოლები, შეიქრა პორტაში. ამ დროს მინისტრები საუზმეს მიირთმევდნენ. იგი უშიშრად შევიდა ქიამილ-ფაშის კაბინეტში, ჯიბიდან გამზადებული თხოვნა ამოიღო და მედგრად შესძახა:

— მოაწერე ხელი, ბებერო მოლაღატევი!

ქიამილ-ფაშამ, შეშინებულმა იმ ხმაურობით, რომელიც მოისმოდა ფანჯრიდან, აკანკალებულის ხელით უსიტყვოდ მოაწერა ხელი. რამწამსვე ენვერ-ბეიმ ეს დოკუმენტი ხელთ იგდო, იგი გაეშურა სულთანის სასახლისკენ, რომელთანაც აგრეთვე მრავალ ხალხს მოეყარა თავი.

— „ერთობისა და პროგრესის“ კომიტეტის სახელითა გთხოვთ, თქვენო დიდებულეებავ, მოაწეროთ ხელი მაჰმად-შეფკეთ ფაშის დიდ ვეზირად დანიშ-

ნის დეკრეტს. ხალხი ქვევით უცდის თქვენს გარდაწყვეტილებას, უთხრა ენვერ-ბეიმ სულთანს.

ამ დროს სულთანის კაბინეტში შემოიჭრა მდივანი და უთხრა.

— ხალხი ღელავს. მოაწერეთ დეკრეტს ხელი, თქვენო დიდებულებავ.

სულთანმა უსიტყვოდ მოაწერა ხელი.

ნახშიმ-ფაშას მოკვლა

უარესი ბედი ხვდა ოსმალეთის სამხედრო მინისტრს და მთავარ სარდალს ნახშიმ-ფაშას. ექვი არ არის, რომ ნახშიმ-ფაშა მოკლეს იმავე ახ.-ოსმალებმა და არა მოკვდა, როგორც ამას თავდაპირველად იუწყებოდნენ. ამ საცოდავ ადამიანის სახელთან შეერთებულია ოსმალეთის ჯარის დამარცხება. რვა დღის წინად, ვიდრე აჯანყება მოხდებოდა, ენვერ-ბეიმ გაუგზავნა წერილი ნახშიმ-ფაშას არ დაჰყაბულებოდა ადრიანოპოლის დათმობას. ეს იყო იმ დროს, როცა ენვერ-ბეი ჩატალჯის პოზიციაზედ იმყოფებოდა და ნახშიმ-ფაშა კი სტამბოლში. როგორი პასუხიც გასცა ნახშიმ-ფაშამ ეს სჩანს ბუიუქ-დევლეთის დადგენილებიდან, რომელშიაც იღებდა მონაწილეობას უბედური მხედართ-მთავარი. მაგრამ სჩანს მისი აზრი წინადაც იცოდნენ მომქმედ ჯარის ოფიცრებმა, და სწორედ ამით აიხსნება, რომ სამშაბათ საღამოს ოფიცრებმა გადასწყვიტეს ბრძოლის გაგრძელება და ამავე დროს ენვერ-ბეი სტამბოლში გაგზავნეს, რომელმაც ასეთის სისწრაფით მოახდინა აჯანყება.

ასწავლავს რად ოსმალთა მოწოდება

„ერთობისა და პროგრესის კომიტეტმა“, ყველა ამას შემდეგ, ასეთი მოწოდებით მიმართა ხალხს.

„იმ დროს, როცა ოსმალეთი ძლევდა მოსილათ იბრძოდა აფრიკაში და ალბანიაში, რამდენიმე აფიცრმა, დაივიწყეს რა თავისი ვალი სამსახურის წინაშე, მთებს შეაფარეს თავი. საიდ-ფაშის კაბინეტმა შინაურ რევოლუციას წინ უყვლა და გადადგა. ახლად მოწვეულ მუხთარ-ფაშის კაბინეტმა ძირიან ფესვიანად ამოაგდო მთავრობის ავტორიტეტი მით, რომ დაჰყვა ალბანიის აჯანყებულებს, რომელთაც ხელთ იგდეს უსკიუბი და გამოსდევნეს მთავრობის წარმომადგენლები. ოსმალეთის მთავრობის სისუსტე ბალკანეთის სახელმწიფოებმა ოსმალეთის სისუსტედ ჩასთვალეს. მუხთარ-ფაშის პოლიტიკამ საფუძველი ჩაუყარა ბალკანეთის სახელმწიფოთა კავ-

შირს.— მიუხედავად ამ კავშირის წარმოშობისა მუხთარ-ფაშამ მაინც კიდევ, დაითხოვა ას ოცი ათასი კაცისაგან შემდგარი არმია რუმელიაში. რუსეთის მთავრობას სურდა ომი საგაზაფხულოდ გადაედო, მაგრამ მეფე ფერდინანდმა სთქვა: „ჩვენ ვერასოდეს ვერ ველირსებით კაბინეტს უფრო სუსტს, ვიდრე მუხთარ-ფაშის კაბინეტია“.

„მუხთარ-ფაშისა და ქიამილ-ფაშის კაბინეტებმა არ შეუთანხმეს თავისი გეგმები გენერალურ შტაბის მოქმედების გეგმას და წინ წასწიეს ყოველად უნიჭო გენერლები. იმის მაგივრად რომ ეწარმოებინათ ომი, აწარმოებდნენ საკუთარ საქმეთა პოლიტიკას. კაბინეტებმა, რომელთაც შესცვალეს ახალგაზრდა ოსმალთა მთავრობა, შესცვალეს მეომრობის და პატრიოტიზმის სული. დროებით ზავის ჩამოგდება მოკავშირეთათვის იყო სასარგებლო. მოლაპარაკების დროს მათ მისცეს მთელი რუმელია და ბოლოს „ბიუქ დევლეთი“ დასთანხმდა ადრიანოპოლისა და კუნძულთა დათმობას. ამრიგად, სახელმწიფო გაყიდულ იქმნა და ქვეყანა სასიკვდილოთ იქმნა დაქრილი.“

მაჰმად-შეფკეთ-ფაშა

ეს შესანიშნავი სახელმწიფო მოღვაწე ხელახლად დასჯირდა ოსმალეთს. მისი დიდება დაიწყო 1909 წლიდან, როცა მან თავის სალონიკის არმიით მოახდინა თავდასხმა კონსტანტინეპოლზედ, ჩამოაგდო ტახტიდან აბდულ ჰამიდი და ხალიფების ტახტზედ მაჰმად V აიყვანა. ამ დღიდან, როგორც ოსმალეთის, ისე ევროპის თვალში მახმულ-შეფკეთ-ფაშა ოსმალეთის სამხედრო ძლიერების განხორციელება იყო. მაგრამ მისმა ვარსკვლავმა მალე იწყო ქრობა. 26 თიბათ. 1911 წელს მაჰმად-შეფკეთ-ფაშა, მხსნელი კონსტიტუციისა აბდულ ჰამიდის მზაკვრობისაგან, უნიჭიერესი-მხედართ-მთავართ შორის, სამხედრო მინისტრი დიქტატორის უფლებით, იძულებული იყო განშორებოდა თავის ადგილს და, სჩანს მთავრობა ისე აღმაცერად უტკეპროდა მას, რომ, როცა ბალკანეთის ომი დაიწყო, იგი არამც თუ არ იქმნა ჯარის მთავარ სარდალად დასახელებული, ჯარის ერთ-ერთი ნაწილის უმფროსობაც არ აღირსეს. მაგრამ ათ იანვრის ამბებმა მაჰმად-შეფკეთ-ფაშა ისევ წინ წამოაყენეს და იგი ეხლა პირველი პირია სახელმწიფოში, შემოსილი პირველ ვეზირის და დიქტატორის უფლებით.

თავადი კ. ნ. აბხაზი

ქართლ-კახეთის მმართველად აირჩეული თავადი კონსტანტინე ნიკოლოზის ძე აბხაზი ჯერ კიდევ ახალგაზრდა კაცია სულ 42 წლისა, კახელი, სოფ. კარდანახის მემამულე.

თავადი კ. აბხაზი დისწულია განსვენებულ დიდებულ ილია ჭავჭავაძისა.

თავად კონსტანტინე აბხაზმა საშუალო განათლება დაამთავრა თბილისის კადეტთა კორპუსში და

კონსტანტინეს საარტილერიო სამხედრო სასწავლებელი პეტერბურგში, რომლის შემდეგ გამოვიდა აფიცრად თბილისის გრენადერთა არტილერიის დივიზიაში, სადაც დღეს ბატარეის უფროსად იმყოფებოდა.

თავადი აბხაზი, როგორც გავგიგონია, კარგად არის ჩახედული ქართულ საქმეებში. სხვათა შორის, დიდი ხანია რაც მოღვაწეობდა თბილისის სათავად-ახნაურო ბანკის ზედამხედველ კომიტეტში, იღებდა მონაწილეობას სხვა ქართულ დაწესებულებებში, ყველაფერში კარგად გამოცდილია და არც გაუჭირდება ჩვენი აწეწილ-დაწეწილ საზოგადო საქმეების მოვლა და გამოსწორება.

ძნელი დრო ხვდა წილად ახალ მარშალს... ის დრო, როცა წინანდელი მარშლები „ბალებით და ვეჩერებით“ გართულნი იყვნენ, წარსულმა შთანთქა... დღევანდელი ხანა მოქმედების და ჯაფა შრომის დროა... და თუ მივიღებთ მხედველობაში ეროვნუ მისიას ქართველ თავად ახნაურობისა საშობლო ქვეყნის კურტურულ-ეკონომიურ აღორძინებაში, ეს შრომა და ჯაფა ორკეცდება... მაგრამ ვიმედოვნებთ რომ ახალი მარშალი ამას არ შეუშინდება; მით უმეტეს, რომ იგი ახალგაზრდაა, სულით და გულით ქართველი და შრომის მოყვარე.

თავ. პ. ი. თუმანიშვილის „განმარტებანი“

Жиль-быль у бабушки сфренский козликъ
Ввдумалось козлику въ лѣсъ погуляти
Нашал на козлика сфрне волки
Остались отъ козлика рожки да ножки.

გვიან მოაგონდა თავ. თუმანიშვილს პასუხის გაცემა, ძალიან გვიან იმ ბრალდებაზედ, რომელსაც უკუიყენებდა მთელი ქართული პრესა და საზოგადოება მაგრამ სულ რომ გაჩუმებულიყო, ის ერთი იქნა: იმდენი მაინც არ წამოსცდებოდა, როგორც ეხლა გამოიჩინა, „ზაკ. რეჩის“ ფურცლებზედ (№ 10). აი მარგალიტებიც: „ბაგრატიონმა კახ. რკ. გზა გამოაცხადა, როგორც უდიფიცია და თითონ ბაგრატიონმა 9 გიორგობისთვის აღიარა, რომ ეს გზა 370,000 მან. ზარალს მოგვითანს წელიწადში“.

კაცი უნდა პ. თუმანიშვილი იყვეს, რომ ესა სთქვას.

ჯერ ერთი ბაგრატიონს არას დროს არ უთქვამს, რომ გზა უდიფიცია იქნება და თუ ეთქვა, — იმას როგორ და იტყოდა 370,000 მან. ზარალს მოგვითანსო წელიწადში. მაგრამ საქმე იმაში ხომ არის, რას ამბობს და რას არა—თავ. ბაგრატიონი, საქმე სინამდვილეშია მხოლოდ, და ამ სინამდვილეს ასე ხატავს თავ. თუმანიშვილი: კახ. რკ. გზა ერთი სამად მეტ ზარალს მოგვითანსო, რადგან მისი ნების დართვა პოლიტიკური ლგოტა იყო გადატაკებულ თავ.-ახნაურობისთვისაო. ამისთანა ლოლიკაც მარტო თუმანიშვილს და გვაზავს თუ ექნება: თურმე კ.რ.გ. 1.000,000—მან. ზარალს მოიტანს წელიწადში და ეს თურმე ლგოტაა ღარიბ

თავ. - აზნაურობისათვის. იქნება თვით თუმანიშვილ-მა მიიღოს საჩუქრად ესეთი ლგოტა და გვაზავასთან ერთად სანახევროდ იხადოს ეს ფანტასტიური ხარჯი? და წარმოიდგინეთ, რომ ასეთი ლოლიკური მსჯელობა აუშენებია თურმე ამაზედ, რომ ბაგრატიონისავეთ საზოგადოთ (группы цифры) კი არ აუღია ანგარიშები, არამედ, დაწვრილებით შეუსწავლია და ისე გამოუყვანია დასკვნა.

ეხლა შევადაროთ ეს სიტყვები იმათთან, რომელიც წამოსცდა (?) 9 ქრისტიანობისთვის „კერძო თათბირზედ“. მაშინ თუმანიშვილმა გადაჭრით ბრძანა მე ციფირებს არ ვიცნობ და მარტო იმ მოსაზრებიდან გამოვდივარ, რომ მაგისტრალი სჯობია ტოტსაო“ (магистраль всегда лучше тупик!). თუ თუმანიშვილი მაშინაც იცნობდა ამ ციფირებს, — რატომ არ დაუმტკიცა ბაგრატიონს სიკრუე მაშინვე და თუ მხოლოდ იმის შემდეგ შეისწავლა და დაინახა, რომ ციფირები მის მოსაზრებას ამართლებენ, რა პატიოსნება აძლევდა ნებას დებუტატთა საკრებულოს წინააღმდეგ წასულიყო უფრო ადრე და იქ გაეყვანა თავისი, საცა ციფირების სინამდვილეც კი არ იცოდა და რამაც დაღუპვის გზაზედ დააყენა ჩვენი საქმე.

9 ქრისტიანობისთვის თავ. თუმანიშვილი არამთუ სათვალავში არ იღებდა კავკასიონის საუღელტეხილო გზას, იგი პირიქით დასცინოდა ასეთს „მომავალს მოსაზრებას“ და ამბობდა: ეგრე რომ იყვეს, მაშინ ინდოეთის გზაც უნდა ვიანგარიშოთ და ვინ იცის სად წავიყვანოს; დღეს კი თვით თუმანიშვილი გვიმტკიცებს, რომ საუღელტეხილო გზა უეჭველად კახეთისას შეუერთდებოდა და... ზარალს მოუტანსო(?) აი ამასა ჰქვიან: ჩემ გაკეთებულ ქოთანს, გინდა აქეთ მოვაბამ ყურსა, გინდა იქითაო.

თავ. პ. ი. თუმანიშვილი უფრო შორს მიდის და დასძენს: „იქნება გ. პ. თუმანიშვილის (ინეინერია) ავტორიტეტი ცნობილია მეცნიერებაში, მაგრამ იმას ერთ რიგში ვერ ჩავაყენებ ისეთ ფაქტთან, როგორიც არის დასკვნა „ახალ რკინის გზათა კომისიისა“, საცა იღებენ მონაწილეობას უტყუარი (несомненные) სპეციალისტები.“ თავ. პ. ი. თუმანიშვილს ავიწყდება, რომ სწორედ ამავე კომისიამ დართო ნება და იცნო კახეთის რკ. გზა იმდენად სასარგებლოდ, რომ მთავრობის გარანტიაც კი აღუთქვა. თუ კი ისა სჯერა პ. ი., რომ კომისია არა სცდებოდა სიღნაღ — ბაქოს გზის შესახებ, რატომ არა სჯერა ამავე კომისიისა კახ. რკ. გზის სარგებლობის შესახებ და უტიფრად იმეორებს გვა-

ზავას წამოსროლილ სიკრუეს, — რომ ეს მხოლოდ ლგოტა იყო და ღარიბი თავდაზნაურობისათვის. თუ „ახალ რკ. გზათა კომისიის“ ავტორიტეტს მართლა ესე მალა სდგავს, როგორ მოახერხებს ბატ. თუმანიშვილმა, ტავიანოსოვმა და ფეოდოროვმა ამ კომისიის შეცდომაში შეყვანა, პირდაპირ მოტყუება და როგორ ანგარიშებინეს 22 ვერსი (გურჯაანიდან სიღნაღამდე), რომელიც უკვე ეკუთვნის კახ. რკ. გზას, სიღნაღ-ბაქოს გზის შემოსავლიან საკუთრებად? როგორ მოახერხებს ამავე ამხანაგებმა ისეთი უცნაური რამ, რომ კომისია, რომელიც, ჩვეულებრივად, აკლებს და ამცირებს კონცესიონერების ნავარაუდევ ანგარიშს, ამ შემთხვევაში — უმატებს და ეუბნება: არა, თქვენა სცდებით და მეტი შემოსავალი გექნებათო.

აი, როცა ასეთი „უტყუარი“ საბუთებით ამტკიცებს, რომ სიღნაღ-ბაქოს გზა მოგებიანი იქნებაო, გადადის ისტორიულ მიმოხილვაზედ.

1908 წ., მართალია, თავ. - აზნ. საზოგადო კრებამ გამოსთქვა სურვილი კახ. რკ. გზის გაგრძელებისა ახმეტამდის ერთი მხრით და ზაქათალამდე მეორე მხრით; შემდეგ თვით თავ. - აზნ. წარმომადგენელთაც მოუვიდათ აზრი გზის გაგრძელებისა ნუხამდის. რა არის გასაკვირველი, რომ ამის შემდეგ, მე აზრი აღმემძრა გზის გაგრძელებაზედ ბაქომდისაო. მაგრამ ბაგრატიონი ამის წინააღმდეგ წავიდა და სრულებით ჩამომაშორა კახ. რკ. გზის საქმესაც, რომელსაც მე ბევრი შევსწირე, პირადი შრომითაც და ფულითაცაო.

აი, მგონი, აქ ისკვნება ის კვანძი, საიდანაც დებუტატთა საკრებულოსა და თუმანიშვილის შორის განხეთქილება მოხდა: ბაგრატიონი ველარ ენდობოდა ორჯელ — სამჯერ არასასურველად მომქმედ თუმანიშვილს და ისიც, პირადი თავმოყვარეობის გამო, უფრო აღრმავებდა იმ საფრთხეს, რომელიც თითონ მოუშალა კახ. რკ. გზას.

მაგრამ დამიხედეთ გონიერ თავადიშვილს, რომელიც ბევრსა სწირავს პირადი შრომით და ფულითაც იმ საქმეს, რომელიც, მისივე სიტყვით, მხოლოდ 1.000,000 მანეთის დეფიციტის მოტანა შეუძლიან ყოველწლივ. რა არის ეს, თუ არა... აბა, როგორა ვსთქვა... როცა კაცი ერთს იცრუებს და ამის გასამართლებლად კიდევ ათს უარესს სიკრუეს ზედ წაუმატებს.

ამას ხომ არ დასჯერდა თავ. თუმანიშვილი, რაკი შესტობა ერთხელ, უნდა უეჭველად ყურებადის ჩაიფლას და იცით რასა სწერს: სიღნაღ-ბაქოს

გზის კონცესია სულ სხვებმა აიღეს და ჩემ შესვლას იმათ ამხანაგობაში არავითარი მნიშვნელობა არა ჰქონდაო: ისინი უჩემოდაც კარგა გაიყვანდნენო. იქნება თუმანიშვილს მესხიერება ჰღალატობს, მაგრამ ჩვენ კი ყველას კარგად გვახსოვს მისი უტიფარი კვენხა: „როცა მე მივმართე თხოვნით ტაგიანოსს და ფეოდოროსს — მიველე ამხანაგობაში, მათ ანგარიშში მიიღეს ჩემი მდგომარეობა, როგორც ცნობილი აღამიანისა ღორთავ ხელით მომეჭიდნენო“ (они учли мое положение — они знают меня — и учли за меня) და ეს ისეთი რიხით იყო ნათქვამი, რომ არავისაგან ექვს არ მოითხოვდა, რომ ეს სიტყვები „არავითარი მნიშვნელობის“ დარია.

და ამის შემდეგ თქმა, რომ მე არავინ არაფერსა მკითხავდაო, გზა უცხოებს გაჰყავდათო, ცოტა არ იყოს უხერხულია.

მაგრამ ნუ გგონიათ, რომ ამას მაინც დასჯერდა თუმანიშვილი; იგი იმდენად გულუბრყვილოა, რომ იქვე სწერს: „ამხანაგებმა მე მომანდეს საქმე კონცესიის აღებისა და რეალიზაციისაო.“ მკითხველო, ცოტა ხომ არ გეჩოთირება, რომ იმ „ამხანაგებმა“, რომლებსთვის „არავითარი მნიშვნელობა“ არა ჰქონდა თუმანიშვილს, მასვე, ამ მართლაც „არავითარ მნიშვნელობის“ ტიკინს — მიანდეს არა მარტო კონცესიის აღება, არამედ რეალიზაციაც. ასე რომ ვიაროთ, ბატონო თუმანიშვილო, განა არ შეიძლება ითქვას: არავითარი მნიშვნელობა არა აქვს იმას, რომ მე კახ. რკ. გზა დავლუბე, არავითარი მნიშვნელობა არა აქვს იმასაც, თუ მთელი საქართველო დაილუბება; არავითარი მნიშვნელობა არა აქვს... თუ ქვეყანა დაინგრევა... ე. ი. ფილოსოფიურ ნიადაგზედ თუ შევდგებით — არაფერს არავითარი მნიშვნელობა არა აქვს; მაგრამ როცა „ჩვენი კაცი“ ღუბავს ჩვენს საქმეს, არა მარტო უცოდინარობით, არამედ აქტიურ მონაწილეობას იღებს ამ დალუბების განხორციელებაში — ამას დიდი მნიშვნელობა აქვს იმ საზოგადოებისათვის, რომლისაც აქამდის წევრად ითვლებით.

თავ. თუმანიშვილს არც ის ძველი ხრიკი დავიწყებია, რომელიც იხმარა გვაზავამ და სულ სიღნაღ-ბაქოს გზის გაყვანაზედ ლაპარაკობს, მაშინ როდესაც მთავარი ბრალდება იმაში იყო და რჩება ეხლაც, რომ თუმანიშვილს არ უნდა შეეერთებინა ეს ორი გზა. ყველა მოწინააღმდეგე გულმოდგინეთ ხელს აფარებს ამ გარემოებას, რადგან აქ არის დამარხული მათი უბედურება. აი, მაგ. პ. თ. მოჰყავს

ბაგრატიონის წერილი, საიდანაც ასეთი დასკვნა გამოჰყავს: მაშასადამე, 1) ბაგრატიონისათვის საიღუმლოებას არ შეადგენდა ჩემგან სიღ-ბაქოს გზის კონცესიის აღებაო. 2) გაგრძელება გზისა ნუხამდის ყოველთვის სახეიროდ მიაჩნდაო და 3) სურდა ამ გაგრძელების დახსნა სხვათა კლანჭებისაგანაო, მაგრამ ამისათვის ჩემთან კი არ იჭერდა საქმეს, არამედ სხვებთანაო.

1) რასაკვირველია, ბაგრატიონისათვის და არც არავისთვის საიღუმლოებას არ შეადგენდა სიღ-ბ. კონცესია, მაგრამ იმას კი ვერავინ წარმოიდგენდა, რომ თუმანიშვილი, ტაგიანოსი და სხ. ვერაგულად თავის კონცესიას მიჰყიდნენ იმ ბანკს, რომელიც კახ. რკ. გზას ამით დალუბავდა. ყველასათვის საიღუმლოება იყო, რომ თუმანიშვილი თავისი პირადი ინტერესებისათვის ღალატობდა საერთო ინტერესებს, არავინ არ იცოდა, რომ ერთ კერძო თაბირზედ თუმანიშვილისაგან ასეთ სიტყვებსაც კი გავიგონებდით: „ბატონებო, გგონიათ, რომ ეს შეერთება ჩემი კერძო ინტერესებისათვის მოვახდინე, რომ ამაში მე ფული მივიღე? არა მე, მხოლოდ ის დავიბრუნე, რაც დამეხარჯა, მაგრამ ჩემი და ჩემი ამხანაგების (ფეოდოროვ ტაგიანოსოვ) მიზანი იყო რათა უნდა დიდდეს (во что бы то ни стало) სსჩქაროდ გავიყვანათ ეს გზა, რადგან შემახსთან ჩვენ გვაქვს ხვთის მიწები (нефтеносная дженгинская земля) და აი, ამ მიწის ფასის სსაწყვედ და დასამუშავებლად გვიჭირდა იგი“. — შერე განა რა დააკლებოდა ამ მიწებს, რომ ს. -ბ. გზა ცალკე უოფილიყო? (ჭკითხეს პ. თუმანიშვილს). ამაზედ მან ბრძანა: „ჯერ ერთი ეს უნდა კოკოგნევი დიდ შედგათს აძლეგს კერძო ინდივიდუალს და უნდა გვესარგებლას ამით, რადგან ამის შემდეგ საკითხი რკინის გზებისა სსზოგადოთ გადავა სსხელმწიფო სსათბირის ხელში და კერძო კონცესიების აღება შეუძლებელი გახდება, შერე, ამის და სსერთა-შორისო განწყობილებათ, შეეძლოთ შეეფერსებანათ ს. -ბ. კონცესია და ბოლოს, ჩვენ ძალიან ვჩქარობდით: ცალკე კონცესიის განხორციელება ბევრად უფრო ძნელდებოდა და როგორც გავრძელებას — მაშინვე უშოკეთ სსრეალიზაციო თანხა“. ბატონო პ. ი. თუმანიშვილო, იქნება კეთილ ინებოთ და მოიგონოთ ეს საგულისხმიერო თქვენი სიტყვები?! და მაშინ დარწმუნდებით, რომ შეერთება ყველასათვის მოულოდნელი ღვთის რისხვა იყო, რომელიც თქვენ საკუთარ ჯენკინის ნავთის გულისათვის დაატყვევით თავდაზნაურობას. და დაატყვევით მარტო იმიტომ, რომ გეჩქარებოდით, მარტო იმიტომ, რომ ძალიან შე-

საძლებელია და იქნება სწორედ ასეც ყოფილიყო, რომ თქვენ ს.-ბ. კონცესიას, როგორც საზარალოს, არამთუ მთავრობის გარანტიით ისე უპრაოდაც ვერ ეღირსებოდით. მაგრამ თავ.-აზნ. კონტრაგენტ ბანკებს საღერღელი აქმალოთ, იგრძენს რომ ფულის მოხვეჭა შეიძლება გულუბრყვილო ბირჟაზედ, რომლის ფსიხოლოგიას კარგად იცნობენ, თქვენ მიერ მოწმად წამოყენებული ფინანსისტები: (გზა ფართოვდება საქმე კარგად მიდის ალბად, ვიცილოთ მისი ქალაქდებო) და მახეში გავაბეს თქვენც. ფინანსისტები თავის ფულს გაინაღდებენ და მერე თუნდა ორთავ გზა წყალსაც წაუღია. მაგრამ მახეში გაბმა ზოგჯერ სასურველიც არის და თქვენც ძალად გაებით ამ მახეში, რადგან **გეჩქარებოდათ** ჯენგინის ნავთის შადრევანების ამოხეთქა: აბა გულწრფელად გაიმეორეთ ის თქვენი „წამომცდარი“ სიტყვები... წამომცდარი, ვამბობ, რადგან მაშინ გვაზავები, გრუხინები და მათნი დამქაშნი ჯერ ვერ გისწორებდნენ სტილსა და მსჯელობას.

რაც შეეხება იმას, რომ ბაგრატიონი ყოველთვის მომხრე იყო კახ. რკ. გზის გავრძელებისა ნუხამდის—ესეც ვერაფერი საბუთია იმისა, რომ თქვენ უნდა ბ ა ქ ო მ დ ის გემგზავრათ და იმით დაგდუპათ კახ. რკ. გზ. ბაგრატიონი, როგორც ფრთხილი და ფხიზელი ადამიანი ყოველთვის შიშობდა, რომ **ერთბაშად** დიდი საქმის დაწყება, როცა სრულიად გამოცდილი და დახელოვებული არ იყო თავ.-აზნაურობა, ჭირად არ გადაჰქცეოდით და, რასაკვირველია, თავ.-აზნ., ვერ აჰყვებოდა თქვენ პლანებს: ავიღოთ კონცესია და გავყიდოთ; ვერ აჰყვებოდა ასეთს სპეკულიაციას, რადგან... ჯენგინის ნავთის წყაროები არ აგონდებოდა, არ მოიაზრებდა, რომ თუმანიშვილის ნავთი საბედისწერო სამსალად გადაექცეოდა.

მესამე მუხლის შესახებ, საცა ბაგრატიონი თურჰე სცდილობდა ამ „ნუხამდის გავრძელების“ დახსნას სხვათა კლანჭებისაგან, უნდა მოგახსენოთ, რომ პ. თ. ერთხელ კიდევ საცოდავ მდგომარეობაში ვარდებ; რატომ ჩემთან არ დაიჭირა საქმეო. თითქო ისე გამოდის, რომ ჯიბრზედ იყო და რაკი იმასთან არ დაიჭირეს საქმე—ისიც წინააღმდეგობას უწევს. მაგრამ როგორ უნდა დაეჭირათ მასთან საქმე, როცა იგისისტემატიურად ლალატობდა ამ საქმეს და ციხეს შიგნიდან სტეხავდა და მეორეც, განა თითონ არ ამბობს ქვემოთ, რომ ამ შეერთებაში მას „არავითარი მონაწილეობა“ არა ჰქონია, რომ ბანკებთან შეკრულ პირობაში, ერთი სიტყვაც არ

არის შეერთების შესახებ, რომ მათ მარტო უნდა აეშენებინათ ს.-ბ. გზა და სხვა არაფერი. მაშ რატომ მასთან უნდა დაეჭირა საქმე ბაგრატიონს? მაგრამ თუ გავისხენებთ ზემოდ ხაზგასმულ სიტყვებს, ჩვენ დაგინახავთ, თუ რამდენად უტიფროა ასეთი მსჯელობა.

დავყაბულდეთ ერთ წუთს იმასაც, რომ თუმანიშვილიმა გაჰყიდა მხოლოდ თავისი კონცესია და არ მოუფიქრებია, თუ აქედან რას გამოიყვანდნენ ხსენებული ბანკები, მაშასადამე არც დამნაშავეა ამ შეერთებაში.—სად იყო იგი თუმანიშვილი, როცა ბანკები ამ შეერთებასა **სწყვეტდნენ**, ე. ი. როცა კახ. რკ. გზის დაღუპვასა ლამობდნენ? რატომ არ წინააღმდეგა ამ განზრახვას, რატომ არ შეჰყარა თავ.-აზნ., რატომ განგაში არ ასტეხა? არ ესმოდა, არ შეეგნო განა, რომ ეს დაღუპვას მოასწავებდა თავ.-აზნ, საქმისათვის? მაგრამ როცა ადამიანი ორს ღმერთს ემსახურება, ყოველთვის ძნელია სიმართლის ლელოს გატანა. აკი დაიჩვილა კიდევ თუმანიშვილიმა მ ქრისტიანობის კრებაზედ: მეჩემი ამხანაგები (ტაგიანოსოვი და ფეოდოროვი) მოლაღატეს მეძახიან, მისაყვედურებენ: კახ. სახ. ეგრე რად ესიყვარულეობო და... საყვედურის დეპეშებიც წავგიკითხა,—თქვენ კი მამბრალეობ იმათ ინტერესების დაცვასაო. და განა ეს ყოველთვის ასე არ არის, აბა მოიგონეთ აკაკის „ღამურა“, რომელიც აღარც თავგებმა მიიღეს და ჩიტებმაც ჩაუნისკარტეს. ეგრე დაემართება ყველას, ვინც... „ОТЪ НАСЪ ОТСТАЛЪ И КЪ ДРУГИМЪ НЕ ПРИСТАЛЪ“.

ესთქვით მართალია, რომ ბანკებმა მის და უნებურად მოახდინეს ეს შეერთება, რატომ თუმანიშვილი მაშინ მაინც ვერ მიხვდა, რომ იგი შეერთება თავ.-აზნ. საზარალოა, როცა თავ.-აზნ., მთელი საზოგადოება, პრესა აყაყანდა ამაზედ და პირიქით იგი ამტკიცებდა თავის იურიკონსულტ გვაზავას და სხვათა პირით, თითონაც გადაჭრით ამბობდა, რომ ეს შეერთება სასარგებლოა. განა დაავიწყდება ვისმე ის „ისტორიული“ სიტყვები, როცა მან განაცხადა: „მე არ შემეძლო ოთხი მაზრის ინტერესებისათვის მენაცვალა მთელი მხარის ინტერესები და თავ.-აზნ. ჭირვერობისათვის შემეწირაო“.

რ. გ.

(შემდეგი იქნება)

მწვავე საკითხი

საქართველოს ეკონომიურ ცხოვრებას ეხლა არ შეიძლება იმედიანად არ შეხედოს კაცმა როცა ხელდავს რომ უკანასკნელ წლებში ჩვენი სამშობლო ახალ გზების ძიებაშია.

ააშენეთ! გამიდრდით! განავითარეთ ქვეყნის მწარმოებელი ძალები, მოაწყეთ ყოველ გვარი ეკონომიური ორგანიზაციები, ჩაუნერგეთ მათ ეროვნული სული და ამ გაღვსილ იარაღით ამაყნი და ძლიერნი, გამოდით საბრძოლველად თავის ეროვნულ უფლებათა დასაცავად.

უამისოდ ჩვენი ბრძოლა, ბრძოლა არსებობისათვის უნაყოფო იქნება და ჩვენი იმედები ქვეყნის კეთილ მომავლისა ფუჭად დარჩება!.

ასე უღმობელად უკარნახებს მე-XX საუკუნე თანამედროვე წელში მოხრილ და დაჩაგრულ ქართველობას. სიმართლეს არ იქნება მოკლებული, თუ ვაღვიარებთ, რომ დღეს ქართველობამ შეიგნო კიდევ ეკონომიურ აღორძინების მნიშვნელობა ქართველ ხალხის აღორძინება-გაძლიერებისათვის და აქა-იქ შეუდგა ამ ნაკარნახევის განხორციელებას — აშენებას. აწყობს ახალ ეკონომიურ ორგანიზაციებს სოფლებში და ქალაქებში, იკვლევს ქართულ ეკონომიურ ცხოვრების საკითხებს ადგილობრივ, კრებებზედ, გაზეთებში. აი, დღესაც წამოყენებულია ჩვენში ახალი საკითხი სამელიორაციო კრედიტის მოწყობაზედ, გუშინ ბევრს ლაპარაკობდნენ და კამათობდნენ ქართულ საკომერციო ბანკის დაარსებაზედ. ხვალ გლეხთა საკრედიტო კავშირის მოწყობა მოგველის და სხვა ამ გვარი... .

მაგრამ საუბედუროდ, როგორც უწინ, ისე დღესაც ქართველობის პრაქტიკულ მუშაობას ქართულ ეკონომიურ ცხოვრების სფერაში ერთი თვალსაჩინო ნაკლი მისდევს გვერდში და ძალიან აფერხებს საქმიანობას და მეცადინეობას.

როდის ხდება ეკონომიური ძალა ე რ ო ვ ნ უ ლ ძალად.?

როდესაც ის, ეროვნულ ქონებრივ სიმდიდრის შექმნასთან ერთად სასტიკად იცავს სამშობლო მიწა-წყალს, ეროვნულ კულტურას, დედა ენას... როცა იგი გამსჭვალულია ერთის მიზნით და გრძნობით.

წინააღმდეგ შემთხვევაში ხსენებული ძალა შესაძლოა მტრის იარაღად გახდეს და ვაი იმ ერს,

რომელიც მაშინ ამ იარაღით დაიჭრება. ძნელად და აღგება.

დღევანდელი ქართული ეკონომიური საკითხებიც მკიდროდ არიან გადაბმულნი თანამედროვე ქართულ ერის საერთო ჭირ-ვარამთან, მის ეროვნულ იდეალებთან და მისწრაფებასთან.

და რაც უფრო მაგრად იქნებიან შედუღებულინი ერთმანეთში, მით უფრო ძალას შეიმატებენ წინ სვლის გზების გაკაფვაში და შეამოკლებენ დროსაც საერთო მიზნის მისაღწევად... მაგრამ, საუბედუროდ, სწორედ ამ მხრივ ჰკოჭლობს ქართული საქმიანობა ეკონომიურ დარგში, რადგანაც მოკლებულია მკიდრო იდეურ და პრაქტიკულ შედუღებას თავის მოღვაწეობაში, მოკლებულია საერთო ეროვნულ ეკონომიურ გეგმასა. და ქართული მოქმედება ამიტომაც იფანტება, იქსაქსება და ჰქმნის იმ ნაირ პირობებს, რომ ჩვენ ბევრ კეთილ განზრახვას, განხორციელებულსაც კი, სარგებლობის მაგიერ ვნებაც კი მოაქვს.

ამ მხრივ, მაგალითად, შევაჩერებ მკითხველის ყურადღებას იმაზე, თუ რა რიგად უვლიდნენ და უვლიან დღევანდლამდის ზოგიერთი ჩვენი ეკონომიური დაწესებულებანი მწვავე და ჩვენი ყოფნა არყოფნის საკითხებს — ქართულ მიწა წყალს, რომელიც საშინელის სისწრაფით ქვეშიდან გვეცლება და გადადის უცხო ტომთა ხელში.

ოფიციალურ ცნობით, 1905 წლიდან 1910 წლამდის ამიერ კავკასიაში უცხო ტემელებს მოუწყვიათ თავისთვის 261 სოფელი და გადმოსახლდა 4,000 კაცი, რუსეთის და სხვა და სხვა კუთხიდან! აქედამ, შეუძენია მიწა საქართველოში და დასახლებულა სოფლებად ერთი მესამედი!...

ეს მარტო 5 წლის განმავლობაში! ამიტომ, ზემო-ხსენებულ საკითხის გამოკვლევას ფრიად დიდი მნიშვნელობა ეძლევა; მით უმეტეს, რომ ეს იქნება საუკეთესო დამამტკიცებელი მაგალითი იმ მავნებლობისა, რომელიც მოაქვს დაქსაქსვას და გაფანტულობას ჩვენს საქმიანობაში მთავარ ეკონომიურ საკითხის გარშემო — ე. ი. ქართულ ტერიტორიის მოვლა-დაცვის საქმეში...

ქართულ მიწა-წყალის მოვლა-პატრონობა იკისრეს ამ 30 წლის წინად ქართულ სათავად-აზნაურო საადგილ-მამულო ბანკებმა.

როგორც ყველა იპოტეკურ დაწესებულებას, ისე ქართულ იპოტეკურ საადგილ-მამულო ბანკებს ჰქონდათ მიზნად მიშველებოდნენ ქართულ მემამულეებს კრედიტით მეურნეობის ასაყვავებლად და

მოსაგვარებლად... მაგრამ, როგორც სხვაგან — დასავლეთ ევროპაში და რუსეთში აშნაირ დახმარებამ სარგებლობის მაგიერ, ზიანი მიაყენა მემამულეებს, მამულების ძალზედ დავალიანებით, — ისე საქართველოში, ხსენებული ბანკები მძიმე ტვირთად დააწვინენ ქართულ მამულებს, ვალებით გაავსეს ისინი და მეურნეობის აყვავების მაგივრად, განადგურება და დაქვეითება შეიტანეს.

ამ დავალიანებამ და დაქვეითებამ თან მოიტანა მიწის ფასის დამცირება, რომელსაც მოჰყვა აუცილებელი მისი შედეგი — მიწის მობილიზაცია. 1905 წლიდან ეს მობილიზაცია მეტად მწვავედბა. საქართველოს მიწისმფლობელობის სურათს აწერია: იაფად იყიდება!

და მართლაც, იყიდება ქართული მიწა-წყალი, იყიდება სოფლები, იყიდება ქალაქები, ქართული მონასტრები, საყდრები...

თუ დასავლეთ საქართველოში, სხვა პირობების გამო ამ მობილიზაციას ქართულ მიწის მფლობელობისთვის დიდი ზიანი არ მოუტანია, ქართლ-კახეთში ეს მობილიზაცია სახფათოდ გადაიქცა და დღესაც საფრთხეშია, რადგანაც აღმოსავლეთი საქართველო მეტად საყურადღებო რაიონია სხვა და სხვა უცხო პოლიტიკოსებისათვის და მათ საპოლიტიკო ასპარეზად ვახდა. ქართლ-კახეთს ეტანება რუსი, სომეხი, თათარი, ბერძენი. ეტანება გამმაგებული და თუ ამ 3 წლის წინად იძლეოდა დესეტინაში 70-80 მანეთს — ეხლა რაკი განსაზღვრული მიმართულება მიიღო საკითხმა და აქაური მიწა გაუტება, ხარჯს აღარ ერიდება და 200—500 მანეთსაც იძლევა.

ქართულ ქალაქების — თბილისის, თელავის, სიღნაღის, გორის, ახალციხის, ახალქალაქის მიწები და სახლები თუ მთლად არ გადავიდა ჯერ სომხის ბურჟუაზიის ხელში ხვალ აუცილებლივ უნდა გადავიდეს. ეს ხომ ფაქტია, ფაქტი უღმობელი!

რას აკეთებდა, ან რას აკეთებს დღეს, მაგალითად, ამ შემთხვევაში ძლიერი ქართული საადგილ-მამულო ბანკი თბილისში? დიდის მხნეობით უწყობდა და უწყობს ხელს ხსენებულ მობილიზაციის გამწვავებას და ქართულ მიწა-წყლის სხვის ხელში გადასვლას; ერთის მხრივ მამულების დავალიანებით, მეურნეობის დაქვეითებით — მეორე მხრივ უიდეო და უმიზნო მოღვაწეობით ქართულ მიწის საკითხის გარშემო. მისმა აპოლიტიკოსობამ იქამდისაც კი მიაღწია, რომ იმ მამულებსაც კი, რომელიც ბანკს საკუთრებად რჩებოდა, ბანკის მართველობა დიდის სი-

ხარულით თავიდან იშორებდა სხვებზედ გაყიდვით. და თითსაც არ ანძრევდა, რომ ერთი ქართული მამულიც არის გადაერჩინა სხვის ჩაყლაპისაგან.

ბანკის რწმუნებულთა წარსულ კრებაზედ ერთს განათლებულ ქართველს — ახლო მდგომს ბანკის მმართველობასთან — წარუდგენია კრებისათვის საუცხოვო მოხსენება... ამ მოხსენებით ავტორი უმტკიცებდა ქართულ საადგილ მამულო ბანკის მოღვაწეებს, რომ ის მამულები, რომელიც დარჩა ბანკსა, როგორც სოფლებში, ისე ქალაქებში, ბანკმა უსათუოდ უნდა მოიშოროს თავიდანაო, თუნდა საჯაროდ დესეტინა ერთ მანეთად გაიყიდოსო. ამ აზრს ასაბუთებდა — დარჩენილ მამულების გამოუსადეგრობით, მცირე შემოსავლობით კლდე-ღრეებში მოქცევით... ტყუილად ვხარჯავთ ფულსა მათ პატრონობაზედაო... ვურჩევ ბანკს, გაჰყიდოს ყველა თავისი მამულები ვისზედაც სურს, გინდ 1 მანეთად თითო დესეტინაო!..

ასე ბრძანებდა განათლებული ქართველი ბანკირი!

ასე რომ, შევიცარიამ, ნორვეგიამ და ფინლანდიამ, მისი ლოლიკით თავისი სამშობლო მიწა-წყალი უსათუოდ უნდა ჰყიდოს, რადგანაც $\frac{3}{4}$ მათი ტერიტორიისა კლდე-ღრეებისაგან შესდგება. მაგრამ არც ის იყო მართალი, რომ საქართველოს კლდე-ღრეები არ ვარგოდნენ ან არ ფასობდნენ... ამ ორი კვირის წინად ერთ კავკაველ რუსთა ჯგუფმა შეისყიდა ქართ. ბანკისაგან ვეებერთელა კლდე-ღრე მამული სამაჩაბლოსი 21,000 მან.!

ეს მოხსენება განათლებულ ქართულ ბანკის მოღვაწისა მარტო იმის მაჩვენებელი იყო, რომ თბილისის ბანკი არ ფიქრობს იმაზედ, თუ რას უშვრება იგი ქართულ მიწის მფლობელობას ქართლ-კახეთში... მაგალითად, მიხედ-მოიხედეთ ჩვენს ქალაქებში და დაინახავთ, რომ ჩვენი თბილისის ბანკის უიდეო და უმიზნო მოღვაწეობამ მიწის საკითხში არამთუ დახმარება არ გაუწია თავის ხალხს მიწის გადარჩენაში, გამაგრებაში, როგორც მაგალითად პოლონეთის საადგილ-მამულო ბანკები იქცეოდნენ და იქცევიან, არამედ მრავალი მიწები და სახლები ქართველობას გაუყიდა და უცხო ტომელებს გადასცა — მეტადრე სომხებს... ქუთაისის საადგილ-მამულო ბანკის მოღვაწეობას, მართალია ამ მხრივ ვნება არ მოუტანია, რადგანაც, როგორცა ვსთქვით, დასავლეთ საქართველოს ეროვნულ ტერიტორია-ლური საკითხი უფრო უკეთეს პირობებში იმყოფება... მაგრამ ღმერთმა უწყის, თუ ქუთათური მოღ-

ვაწეები ჩვენსავით გულგრილობით ეკიდებიან მიწის საკითხს—მაღე იქაც მიეშველება ბანკი სამშობლო მიწა-წყლის გაფლანგვას... ხომ ცნობილია, რომ შავი ზღვის ნაპირებს ემუქრებიან; მაშასადამე, დასავლეთ საქართველოსაც მოელის განსაცდელი! მაგრამ ვინ შეეშველება ან უპატრონებს ამ რაიონის ქართველ მესაკუთრეობას...

ამ რიგად, ქართულ საადგილ-მამულო ბანკებს, მეტადრე თბილისისას დიდი დანაშაული მიუძღვის ქართულ მიწის საკუთრების წინაშე... და მათ მომავალ მოღვაწეობაშიც ვერ ვხედავთ სურვილს ამ საშინელ მდგომარეობის გამოსწორებისა და ახალ გზების ძიებისას...

დღევანდელი ჩვენი ინტელიგენცია, რომელიც ჩარეულია ბანკის საქმეებში, უწინდელსავით გართულია ჯგუფობრივ ბრძოლით „აცენჩიკების და დირექტორების“ საარჩევნო ყუთების გარშემო.

მწვავე, სამშობლო მიწა წყლის საკითხი კი უკუგდებულია და რა გასაკვირველია, რომ ყველა გამვლელ-გამომვლელი პანდურსა გვკრავს და ჩვენ ადგილებს იჭერს.

ამბობენ... ჩვენი საადგილ მამულო ბანკები ბევრს კულტურულ დაწესებულებას ინახავენო... მაგრამ ვაი იმ „შენახვას“, რომელიც ქართულ მიწა-წყლის გაყიდვად და მყარებელი. ეს ერთხელ კიდევ ჩვენი მომქმედ ინტელიგენციის ანორმალურ და დაფანტულ მოქმედების დამამტკიცებელია და მაჩვენებელი იმისა, რომ მართლაც ჩვენ ეროვნულ მოღვაწეობას თავი არა აქვს, არა აქვს გარკვეული მიზანი და ძალთა შეთანხმება.

მაგრამ ისიც მართალია, რომ ზოგმა ქართველმა იგრძნო ეს საშინელი მდგომარეობა და უკანასკნელ წლებში სცდილობდნენ საქმის გამოსწორებას.

მაგალითად, თავად-აზნაურობამ დააარსა საადგილ-მამულო კამისია. რომელსაც მიზნად ჰქონდა—მიეშველოს ქართულ მესაკუთრეობას... მაგრამ იქ, სადაც გაფუჭებული საქმე მილიონის მაშტაბით იზომებოდა—ორიოდე გროშით სალაროში და გარს შემოხვეული ჩამქაჩებულ ინტელიგენციის გულგრილობით, ბევრი რამ გაკეთდებოდა?.. მაინც მის მოღვაწეობამ 6 წლის განმავლობაში 40,000 დესეტინა მიწა შეანარჩუნა ქართველ ხალხს.

საადგილ-მამულო ბანკებმა უნდა აანახლავდნენ თავისი დიდი დანაშაულობა არა ერთი-ორიოდე გროშით, არამედ გამოიღონ სპეციალური თანხები თავად-აზნაურობისაგან სანადგლო ფულის შეკრებასთან ერთად მოაწყონ იმნაირი დაწესებულება, რომელიც მართლაც მიეშველება ფართო კრედიტით ქართველ ხალხს სამშობლო მიწა-წყლის დაცვაში... **მიწის ყიდვაში, მელიორატიულ საქმის მოწყობაში და ახალ სამეურნეო ცოდნის და მეთოდების გავრცელებაში.**

ეს იქნება ძლიერი საფუძველი მომავალ ჩვენი ეკონომიური სისტემისა...

და თუ დღეს ჩვენი ეროვნული მუშაობა მოკლებულია მთლიანობას, დაქსაქსული, უნაყოფოა, იმით აიხსება, რომ მას ეს საფუძველი აკლია; ამიტომაც საერთო ეროვნული საქმიანობა ქვიშაზედაა აშენებული.

როგორ უნდა მოეწყოს პრაქტიკულად ეს დაწესებულებანი, ამას, მეორე წერილში ვეცდებით გამოვარკვიოთ.

დავით კახელი.

ქართლ-კახეთის თავად-აზნაურობა *)

II.

თავად-აზნაურობა და მისი საქმიანობა ბევრნაირად შეიძლება შეაფასოს ადამიანმა: ჩვენ შეგვიძლიან განვიხილოთ იგი, როგორც ერთგვარი სახელმწიფო, ოფიციალური დაწესებულება, შეიძლება ვხედავდეთ მასში განსაზღვრულ წოდებრივს ერთეულს, ეკონომიურს ორგანიზაციას, კულტურულ

ძალას და სხვ. და სხვ. იმისდა მიხედვით, თუ რა საზომით მიუხაზოვდებით ამ დაწესებულებას და რა მოთხოვნილებას წარგუდგენთ მას, სხვა და სხვა დასკვნას გამოვიტანთ მის ვითარების შესახებ.

ჩვენ ამ ჯამად გვიინტერესებს თავად-აზნაურობა მარტოდ-მარტო, როგორც კულტურულ-ეკონომიური ძალა, როგორც დაწესებულება, რომელიც ზურგს უმაგრებს, ასაზრდოებს თითქმის ყვე-

*) იხ. № 2 (შეცდომით, წარსულ ნომერში იყო დაბეჭდილი „ჩ ვ მ ნ ი თავად-აზნაურობა“).

№ 47. 09. 26

ლა ჩვენს კულტურულ დაწესებულებას, სამსახურს უწევს ამით მთელს ქართველ ერს.

ამ მხრივ ქართლ-კახეთის თავად-აზნაურობის მოქმედება ერთობ საყურადღებოა, ის ვიწრო წოდებრივ ფარგლებსა სცილდება და ფართო ეროვნულ სახეს იღებს. უმთავრესი ნაწილი თავად-აზნაურობის სიმდიდრისა ჰხმარდება არა თავად-აზნაურობას და მის წარმომადგენელთ, არამედ ქართულ ეროვნულ ინტერესებს, მათს შეძლების და გვარად დაკმაყოფილებას.

მაგალითად, უკანასკნელ ხარჯთა აღრიცხვის მიხედვით. (1912 წ.) თავად-აზნაურობის წლიური წმინდა შემოსავალი შეადგენს 311.013 მ. 19 კაპ.

თუ აქედან გამოაკლებთ 124.953 მანეთს და 8 კაპიკს, რომელიც ქარვასლაზე და ელექტრონის სადგურზე იხარჯება, დავგრჩება 186.060 მან. და 11 კაპ., რაც შემდეგ საგნებს უნდება:

სათავად-აზნაურო გიმნაზიას—	80,000	მან.
სტიპენდიები უმაღლეს და საშუალო სასწავლებლებში —	—	8,000 —
ქართულ თეატრს —	—	12,540 —
წ.-კ. გამავრც. საზოგადოებას—	5,000	—
წინამძღვარიანთ კარის სკოლ.—	5,000	—
სხვა და სხვა საზოგადოებას (საისტორიო საეთნოგრაფიო, სიტყვა კაზმულ მწერლობისა და სხვ.) —	—	11,800 —
ქართულ მუზეუმს —	—	5,000 —
კახეთის რკინის გზის ხარჯი —	2,000	—
აგრარულ კომისიაზე —	—	45,135 მ. 40 კ.

ს უ ლ 175.476 მ. 40 კ.

ესე იგი თითქმის მთელი წლიური შემოსავალი თავად-აზნაურობისა ჰხმარდება ქართულ ეკონომიურ დაწესებულებებს, რომელთა ფართო ეროვნული ხასიათი და მნიშვნელობა ყველასათვის ექვს გარეშე უნდა იყოს.

ჩვენ 1912 წლის ხარჯთ-აღრიცხვა დავასახელებთ, როგორც მაგალითი. დანარჩენ წლების ანგარიშები ასეთისავე ხასიათისა არიან. ასეთსავე დიდს, უდიდეს ნაწილს შემოსავლისას ანდომებენ ჩვენს წმინდა ეროვნულ დაწესებულებათ; ციფრები, დაუმუშავებელი სტატისტიკური მასალა ამბობს ამას, საქმე ლაღადებს და არა სიტყვა...

ძნელი წარმოსადგენია, რა მიმდინარეობას მიიღებდა ჩვენი ეროვნული ცხოვრება, ხსენებული ძლიერი დახმარება რომ არ ეძლეოდეს ჩვენს დაწესებულებათ თავად-აზნაურობის მხრივ: ვერც ქართული თეატრი, ვერც ქართული გიმნაზია, ვერც

სხვა მრავალი ამისთანა დაწესებულება ბევრ ხანს ვერ იბოგინებდა და თუ იბოგინებდა, ბევრად უფრო ნაკლებ პოტენციალურ ძალას შეეცავდა, ვიდრე ახლა თავად-აზნაურობის ნივთიერ დახმარების წყალობით.

მაშ რატომ არ უნდა მივაქციოთ ყურადღება ჩვენს თავად აზნაურობას, რატომ არ უნდა ვცდილობდეთ მისს გაძლიერებას, გამდიდრებას! განა ამით პირველ ყოვლისა ხელს არ შევეუწყობდით ჩვენს ეროვნულ აღორძინებასა?!

კვლავ მაგონდება სომეხი ერი, მისი დიად რომ გონივრული პოლიტიკა, მიმართული სამშობლო ეკლესიის ძლიერების განმტკიცებისაკენ... განა რომ მისაბაძია ამ შემთხვევაში სომეხების მაგალითი, მათი საზრიანი მოქმედება. ხშირად გამიგონია სომეხებისაგან ასეთი სიყვები: „იცით, რას ვიზამდიო, თქვენი თავად-აზნაურობა რომ ჩვენი იყოსო! რაცა ვართ, ერთი-ათად ვიქცეოდითო!“ და მართალიც არის! მართალია იმიტომ, რომ ჩვენ, ქართველები, როგორც ზემოდ ვთქვი კიდევ, საოცარ დაუდევრობას ვიჩენთ, ჩვენ ეროვნულ დაწესებულებებზე რა მიდგება ხოლმე საქმე, რაღაც მაღალ-მაღალ იდეალებს ვებოტინებით მხოლოდ და იმას—კი ვკარგავთ და ვაპნევთ, რაც უკვე ხელთ გვიპყრია, რაც უდავოთ ჩვენია... მოვიგონეთ „გმირული“ გამოლაშქრება „ავტონომისტ“ ბ. გიორგი გვაზავასი, რომელიც საცა არა მგონია ლექციასა კითხულობს საქართველოს ავტონომიაზე და ამავე დროს წინააღმდეგია კახეთის რკინის გზის ქართველების ხელში ყოფნისა: „ჩვენ ქართველები მას ვერ მოვიხმარებთ, მცოდნე პირების მაგიერ საქმეს უვიც ადამიანებს ჩავაბარებთ, სინეკურებს შევქმნითო (!)!...“

იქნებ, ზოგიერთს ბ. გვაზავას პოზიცია მოსწონდეს, მე—კი რა მოგახსენოთ: ხვალინდელ ქათამთან დღევანდელი კვერცხიცი სასურველად მიმაჩნია, მართო ავტონომიებზე ცარიელ ლექციების კითხვას ავტონომიის ერთ-ერთ შემადგენელ ნაწილის ხელში ჰქერა მირჩვენია... სიტყვას საქმეს ვამჯობინებ...

ნურავინ იტყვის, რომ ამით ავტონომიურ პრინციპს უარყყოფთ, რომ ის სასურველად არ მიგვაჩნია, არა! ჩვენ მხოლოდ იმას ვამბობთ, რომ დღეს-დღეისობით ის უნდა გავაკეთოთ, რისთვისაც ძალა შეგვწევს, ის დაწესებულებანი უნდა გავაძლიეროთ, რომლებიც ჩვენ ხელთ არიან. ამას მოითხოვს საღი ეროვნული გეგმა, ერთად-ერთი გო-

ნიერი გზა ეროვნულ აღორძინებისა. ამ — მხრივ ჩვენი თავად-აზნაურობა გამოსადეგი დაწესებულებაა, თუ მას შეძლება და უნარი აქვს ჩვენ კულტურულ საქიროებათა დაკმაყოფილებისა, დიად რომ ნება არა გვაქვს მას გვერდი ავუქციოთ. ყოველი ღომე უნდა ვიღონოთ, რათა გავაძლიეროთ მასში სალი დემოკრატიული ელემენტები, განვამტკიცოთ ეროვნული გეგმა, ვისარგებლოთ ამ კანონიერ დაწესებულებით ჩვენ საქიროებათ დასაკმაყოფილებლად. ამ ჟამად მხოლოდ კულტურულ-ეკონომიურ საქიროებებზე გვაქვს ლაპარაკი, მაგრამ იმასაც ნუ დავივიწყებთ, რომ თავად-აზნაურობას ხშირად წმინდა პოლიტიკურ და საზოგადოებრივ როლის თამაშობაც შეუძლიან. შეუძლიან გაუძღვეს ბევრ კანონიერ მოთხოვნილებას ქართველი ერისას. ასეთია, მაგალითად, საკითხი ქართველ ეკლესიის ავტოკეფალიისა: დარწმუნებული ვარ, თავად-აზნაურობამ რომ მოიწადინოს და საქმეს ენერ-

გიულათ მოჰკიდოს ხელი, მას შეუძლიან სრული კანონიერი მოქმედებით დაუბრუნოს სამშობლო ეკლესიას ძალად წართმეული თავისუფლება, და ამით დიადს ეროვნულს საქმეს შეუწყოს ხელი...

მაგრამ ამ საკითხზე ლაპარაკი შორს წაგვიყვანს, სჯობს ისევ დავუბრუნდეთ ჩვენ პირდაპირს საკითხს — თავად-აზნაურობის კულტურულ საქმიანობას. ვსთქვათ, პირველ ყოვლისა, რამდენიმე სიტყვა იმის შესახებ, თუ საიდანა შოულობს თავად აზნაურობა იმ სარჩოს, რომელსაც, თქმულისამებრ, ისე უხვად უძღვნის ქართულ ეროვნულ საქიროებათ.

(შემდეგი იქნება.)

შეუპოვარი.

ხაზინა და ქართველი ხალხის მამული *)

სამწუხაროდ, ჟურნალის სვეტები ნებას არ გვაძლევს უფრო ვრცლად შევეხოთ ზემოაღნიშნულ საგანს. ამიტომ მთავრობის პოლიტიკის დახასიათება ცალმხრივი გამოდის ჩვენს ხელში. რადგანაც ხალხის მიწათ-მფლობელობის საკითხი საზოგადო-ეკონომიურ კეთილდღეობასთან არის დაკავშირებული, რადგანაც შეიძლება მიწა მარტო კონფისკაციით ან სხვა გზით არავინ წაიღოს, ხოლო — როგორც ბისმარკი ამბობდა — ისეთ სოციალურ მდგომარეობაში ჩააყენონ მემამულენი, რომ მამულის შენარჩუნება სრულიად ვერ შესძლონ მათ და ჩვენი ხალხი მთავრობის პოლიტიკით სწორედ ასეთ მდგომარეობაში იყო ჩაყენებული. მე არ ვიხსენებ ბატონ-ყმობის ლიკვიდაციის ხანას ჩვენში, არ ვიხსენებ თუ როგორ განადგურებულ იქნა ხალხის ინტერესები ამ საქმეში. ნუ თუ ყოველი ადამიანი არა ხედავს, რომ ჩვენში მთავრობამ შეუძლებლად გახადა ერობა, ნაფიც მსაჯულთა ინსტიტუტი, პედაგოგიურ საფუძველზე აშენებული სკოლა, თავისუფალი სარწმუნოება, იაფი კრედიტი, რაციონალური საფინანსო სისტემა... რომელთ უქონლობა ნამდვილად ანგრევს ჩვენი ხალხის შეძლებას. —

მაგრამ ამებზე აქ ვერ შევჩერდებით, ეს საკითხები რამდენადმე განათებულია ჩვენში — აქ არ შეგვიძლიან მარტო რამდენიმე სიტყვა არა ვსთქვათ მთავრობის მოხელეების საქმეებზე პირდაპირ მამულის საკითხში. სახელდობრ დამიჯვნაზე. დამიჯვნა — საკუთრების გამოარკვევაში მთავარი საქმეა. აქედან იყრება ფუძე ხელუხლებელ მიწათ მფლობელობისა და ამიტომ ეს საქმე სოციალურადაც მრავალის მხრით არის საყურადღებო.

დამიჯვნას გრძელი ისტორია აქვს ჩვენში. მაგრამ საინტერესოა აქა, დამიჯვნის საქმეში წარმოებული ბრძოლის დახასიათებაა. მთავრობის მხრივ მ ჟამად ბრძოლის წარმომადგენელია სახელმწიფო ქონებათა ცენტრალური კომიტეტი და საგუბერნიო მათი განყოფილებანი. კანონიერად და სინდისიერად ახერხებდნენ ეს დაწესებულებანი „სახელმწიფოს მომავალ საქიროებათა დაკმაყოფილებას“ — თუ უკანონოთ, ეს მათთვის — მთავრობის მოხელეებისათვის სრულიად ერთი და იგივე იყო, ოღონდ კი მთავრობის მიწის ფონდის ინტერესები სათანადოთ ყოფილიყო შესრულებული. მეფის მოადგილე გრაფი ვორონცოვ-დაშკოვი ამას აშკარად აღი არებს; ის პირდაპირ გვასწავლის, რომ „სახელმწიფო ქონებათა წარმომადგენელნი ამიერ

*) იხ. „კლდე“ № 15, 2 და 3.

კავკასიაში, მამულების დამიჯნვის დროს, იმის შიშით—რომ შემთხვევით არ გამოჰპაროდათ ხაზის მიწის ფონდის გადიდების ინტერესები, სრულიად უსამართლოდ ადგენდნენ საჩივრებს ისეთ ადგილებზე, რომელნიც კანონით კერძო პირთ ეკუთვნოდნენ.¹⁾

და რომ მთავრობის მოხელეები პირდაპირ საზღაპრო ხრიკებით ებრძოდნენ ადგილობრივ მკვიდრთ ეს აშკარაა, თუ ჩვენ ანგარიშს გაუწევთ სასამართლოში წარმოებულ საქმეებს. ასე მაგალითად, ხშირი ყოფილა შემთხვევა, როდესაც მოხელეებს მესაკუთრის ნასყიდობის ქალაქი არ მიუღიათ მხედველობაში და საქმე სასამართლოში გადაეტანათ. დიად რომ ფრიად დამახასიათებელია, რომ სასამართლო ხშირად უარყოფდა ხაზინის ინტერესების დამცველთა ზღაპრულ საჩივრებს, რითაც კიდევ ერთხელ ნუსხავდნენ შემადრწუნებლობას ხაზინის ინტერესების დამცველთა საქმეებისას. ასე მაგ., შემახას მაზრის ჩრდილო-აღმოსავლეთ მხარის დასახლებულ ადგილების სახაზინოდ აღიარებაში, მოხელეებმა ნასყიდობის ქალაქი არაფრად ჩააგდეს და როცა მოხელეებმა საქმე პალატაში წააგეს, კასაცია სენატში გადაიტანეს და იქაც სამოქალაქო უფლებების ტ. X-ნაწ. I, 707 და 1509 მუხლის, ძალით, სამართლიანად სცნეს მკვიდრთა ქალაქების საფუძვლიანობა²⁾. მთავრობის მოხელეები, თუ სახაზინო გლეხი კერძოდ შეიძენდა მამულს,—ასეთ მიწის საკუთრებაში ედავებოდნენ, რადგანაც კანონი ამბობდა: სახასო გლეხი, თუ ის უმაღლეს გადასახადს იხდის, ამით მტკიცდება მიწაზე ხაზინის საკუთრება; ამიტომაც მოხელენი ცდილობდნენ ხაზინის უფლების გავრცელებას. გლეხის ყოველ მამულზე ასე მაგალითად, სოფ. დიმის სახაზინო გლეხებს აბჯანძრებდნენ დაედავა მოხელეები, თუმცა პალატამ მოხელეთა საჩივარი უკანონოდ აღიარა.³⁾ ხაზინის ინტერესების დამცველნი, აგრეთვე ედავებოდნენ გლეხებს ისეთ მიწა-ადგილებზე, რომელზედაც თვით მოხელეებსაც არაფერი ეთქმოდათ. მართალია—რაიც დიდათ დამახასიათებელია—სასამართლო ხშირად ამტყუნებდა მათ, მაგრამ ყოველ შემთხვევაში, უხეირო ნიადაგზე დაფუძნებული სასამართლო, ჩვენში ხშირად ამართლებდა მოხელეთა პრეტენზიებს და ამით პირდაპირ იღუპებოდა ხალხის მამული.

¹⁾ „Всеподданѣйшая записка...“ გვ. 59.

²⁾ А. В. Долгово „Положение о размежеваніи Закавказскаго края...“ გვ. 98 — Тифлиси 1912 წ.

³⁾ დოღოვის წიგნის გვ. 89.

სასამართლოებში წარმოებული საქმეები ჯერაც შეუწყვეტელია. მკვლევარნი ამ წყაროებისა ჩვენ წარმოგვიდგენენ მთავრობის მოხელეთა პოლიტიკის ყოველად შეუწყნარებლობას, რაიცა ფაქტიურად გერმანელ გაკატისტების ლოზუნგებს არაფრად ჩამოუვარდება. მაგრამ ჩვენ ხელთ დღესაც საკმაო საბუთები მოიპოვება, რომლითაც აშკარად შეგვიძლიან ამ მოვლენას და მოქმედებას საკუთარი სახელი უწოდოთ.

მთავრობა კი მიწის დაგროვებას ამ გზითაც არ კმაყოფილდებოდა. ის კიდევ უფრო და უფრო მიისწრაფოდა ახალ-ახალ ლონისძიებით გადიდებინა ხაზინის მიწის ფონდი. ამისათვის რუსეთის მთავრობა იმუშავებდა საზოგადო ხასიათის წესებს, რომელნიც მეტის მეტად შემავიწროებელი იყო ჩვენი გლეხობისათვის. ამ წესებს—სხვათა შორის—მეფის პოლიტიკა გრაფი ვორონცოვ დაშკოვიც ეხება და ამბობს: „ყოფილი სახელმწიფო გლეხი რომ გარდაიცვლებოდა და ნადელი დარჩებოდა საბატონო გლეხ კაცს ან სხვა ვისმე(მთავრობის მოხელენი მყისვე ართმევდნენ მათ ხსენებულ ნადელს და სხვაზე აქირავებდნენ,*) — როგორც ნადელის სრული მესაკუთრე. დასასვენებლად დატოვებულ სახანავ-სათეს მიწებს—განაგრძობს გრაფი—სამოვარადგილებად რაცხდნენ და მით (როგორც საერთო წესი მოითხოვდა—ავტ.) კერძო მესაკუთრეების მიწას, ხაზინა ისაკუთრებდა. თუ გლეხის სანადელო მიწაზე ტყე ამოვიდოდა, მთავრობის მოხელენი ნადელს ხე-ტყის შესახებ კანონებს დაუქვემდებარებდნენ და აქედან მიწას ხაზინას მიანიჭებდნენ. საკმაო იყო მდინარეს ბუნებრივად შეეცვალა კალაპოტი, წყალი მოსდებოდა გლეხის მიდამოს, რომ კერძო მიწათმფლობელს მამული—ვითარცა სათევზაო ადგილი, დაჰკარგოდა ხაზინის სასარგებლოდ. საქმე იქამდე მიდიოდა—განაგრძობს გრაფი—რომ კაკლის ხეებით დარგული მიწა-ადგილები ხაზინის საკუთრებად ირისნებოდნენ.“⁵⁾

(დასასრული იქნება)

ოვედ. ლლონტი.

⁴⁾ უქვეშერდომილესი მოხსენება გრაფ ვორონცოვ-დაშკოვისა, გვ. 49—60.

⁵⁾ უქვეშერდომილესი მოხსენების იგივე ალაგი.

რედაქტორ-გამომცემელი

რ. გაბაშვილი.